

Még egyszer a kezdőbetűkről és a tulajdonnevekről

Dr. Ludányi Zsófia

**Eszterházy Károly Egyetem, Magyar Nyelvészeti Tanszék, Eger
MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest**

2018-ban is folytatódik a nyelvi, helyesírási tanácsadással foglalkozó rovatunk, amely az MTA Nyelvtudományi Intézetének közönségszolgálatához érkezett e-mailek alapján foglalkozik az orvosi nyelv, esetenként az orvosi szaknyelvhez csak távolabban kapcsolódó fogalmak aktuális (helyesírási) kérdéseivel.

Egy orvostudományi szaklap szerkesztője azzal a kérdéssel fordult a nyelvi tanácsadó szolgálatához, hogy valóban indokolt-e csupa nagy kezdőbetűvel írni a több szóból álló elméletek, modellek, tervek, mozgalmak, programok, továbbá tesztek, skálák angolból fordított nevét. Kérdéséhez számos példát mellékel, adatolt írásmóddal: *Alapvető Pszichológiai Szükségletek Elmélete, Semmelweis Terv, Vizuális Analóg Skála, Mentális Betegségek Diagnosztikai és Statisztikai Kézikönyve, Disszimulációs Index, Apgar Skála, Tematikus Appercepció Teszt, Guilford-féle Szokatlan Használat Teszt* stb. Továbbá: miként írandók a különféle nyilatkozatok, javaslatcsomagok, proklamációk, kezdeményezések, kiáltványok, szakdokumentumok (példák adatolt írásmóddal: *Szociális Jogok Európai Pillére, Helsinki Deklaráció, Római Szerződés, Alapjogi Charta, Európai Lakossági Egészségfelmérés, Országos Táplálkozás és Tápláltsági Állapot Vizsgálat* stb.).

A kérdés feltevője az akadémiai helyesírási szabályzat (AkH.) tizenkettedik kiadásának intézménynevekkel foglalkozó pontjaira hivatkozott, amely a többtagú tulajdonnevek minden tagját nagy kezdőbetűvel írta – ha azok intézménynévnek számítanak. Ugyanakkor a kérdező bizonytalanságát fejezte ki azzal kapcsolatban, hogy tulajdonképpen mi számít intézménynév-

nek, az említett fogalmak tekinthetők-e annak, s így védhető-e a csupa nagy kezdőbetűs írás. Vagy inkább címnek tekintjük őket, vagy nem is tulajdonnevekről van szó, így kis kezdőbetűvel írva felelnek meg a helyesírási normának?

Jól érzékeli a kérdés feltevője is, hogy mekkora a bizonytalanság a területen, mert bár a szakmai körökben (úgy tűnik) a minden tagot nagy kezdőbetűvel író tendencia figyelhető meg, mégis szokatlanak tűnik ez a magyar helyesírásban. Valójában úgy fogalmazhatjuk meg a kérdést: tulajdonnévnek tekinthetők-e a szóban forgó fogalmak, tehát a különféle elméletek, modellek, tervek, mozgalmak, programok, tesztek, skálák, nyilatkozatok, javaslatcsomagok, proklamációk. E fogalmak között akadnak hasonló fogalomkörü típusba tartozók (pl. elméletek, modellek; illetve tesztek és skálák; programok és mozgalmak; továbbá nyilatkozatok, proklamációk stb.). Hogy ezek tulajdonnévnek számítanak-e, ahhoz először is meg kell vizsgálnunk alaposabban a tulajdonnevek jellemzőit. Az Osiris Helyesírás alapján az alábbiakban foglalhatók össze a tulajdonnevek sajátosságai (Laczkó–Mártonfi 2004: 150–151):

A tulajdonnevek sajátos osztályt alkotnak a nyelvi rendszerben. Grammatikai és jelentéstani szempontból különböznek a többi nyelvi szerkezettől. Szerkezetükben és jelentésükben önálló egységet alkotnak, a mondatban mindig a főnévi mondatrész szerepét töltik be, akár egyetlen, akár több szóból állnak.

Ami a jelentéstani szempontokat illeti, a név és a megnevezett között pragmatikai viszony van, vagyis a név az elnevezés aktusával válik

névvé. Másrészt a tulajdonnév egyedivé tesz és azonosít. E sajátosságokból ered az írásgyakorlat azon törekvése, hogy a tulajdonneveket az íráskép kiemelje – ennek módja az állandó nagy kezdőbetű.

Az akadémiai helyesírási szabályzat (AkH.¹²) – műfajánál fogva, mivel nem kézikönyv, hanem tömör szabálygyűjtemény – ennél jóval szűkszavúbban fogalmaz. Nem fejt ki a tulajdonnév jelentését, csupán tájékoztatást ad a különféle típusokról: „[a] tulajdonneveknek több típusát különböztethetjük meg: a személyneveket, az állatneveket, a tárgyneveket, a földrajzi neveket, a csillagászati elnevezéseket, az intézményneveket, a márka- és fajtaneveket, a címeket, a kitüntetések és díjak nevét stb.” (152. pont). Majd sorra veszi az egyes tulajdonnévtípusok írászabályait. A bizonytalanságot az okozza, hogy nem mindig egyértelmű annak meghatározása, hogy a szóban forgó fogalom tulajdonnévnek számít-e. S ha úgy döntünk, hogy tulajdonnévként tekintünk rá, akkor csak úgy tudjuk megállapítani a normatív írásmódot, ha besoroljuk valamelyik típusba. Nem könnyíti meg a dolgunkat a szabályzat azzal, hogy a 152. pontban, az egyes tulajdonnévtípusok felsorolása után szerepel a „stb.”: joggal érezhetjük azt, hogy a tulajdonnévtípusok nem alkotnak véges listát, hanem a felsoroltakon kívül még más típusok is lehetségesek. Nyitva marad a kérdés, hogy milyen további típusok lehetségesek még. Esetleg az egyes szaknyelvekben bizonyos fogalomköri csoportok további tulajdonnévtípusoknak számítának?

Az elméleti bevezetés után térjünk rá a konkrét példákra, amelyekkel kapcsolatban tanácsot kért a kérdező. Elsőként a különféle dokumentumok, nyilatkozatok helyesíráásával foglalkozunk, amelyek bár csak lazán kapcsolódnak az orvosi nyelvhez, mégis érdemes szót ejteni róluk. Következzék néhány adatolt írásmódú példa: *Szociális Jogok Európai Pillére (European Pillar of Social Rights)*, *Helsinki Deklaráció*, *Római Szerződés*, *Lisszaboni Szerződés*, *Alapjogi Charta*, 2018. évi *Közös Foglalkoztatási Jelentés (Joint Employment Report)*. Mint látjuk, az írásgyakorlat (legalább is a tanácsadó szolgálathoz forduló kérdező tapasztalatai alapján) az angol mintát követi,

vagyis minden tagot nagy kezdőbetűvel ír. Az angol minta mellett ezt a tendenciát erősítheti az is, hogy e szerződések több-kevesebb intézménynévi jelleggel is rendelkeznek. A helyesírási szabályzat nem tér ki ezekre az esetekre, de az Osiris Helyesírás foglalkozik a kérdéskörrel. Mint írja, a hivatalos közlönyökben a nemzetközi szerződések csupa nagy kezdőbetűvel jelennek meg, ezt az írásformát javasolja követni a hivatalos nyelvi környezetben. A mindennapi írásgyakorlatban azonban lehet kisbetűvel írni ezeket (Laczkó–Mártonfi 2004: 140): *római szerződés*, *helsinki deklaráció*, *alapjogi charta*, *szociális jogok európai pillére*. Sőt a szótári részében csak ezeket a formákat tünteti fel.

Megtévesztő lehet, hogy a *Varsói Szerződés* például a helyesírási szótárak szerint is nagy kezdőbetűs, intézménynévszerű, de az előbbiekkel ellentétben ott valódi intézményről van szó, nem csupán valamiféle dokumentumról.

Harmadik lehetőségként az Osiris a címszerű írásmódot is elfogadhatónak tartja abban az esetben, ha a címszerűséget (mint egy szerződés címét) kívánjuk hangsúlyozni. Eszerint tehát lehet *Római szerződés*, *Helsinki deklaráció* stb.

Az írásgyakorlatban megfigyelhető bizonytalanság oka, hogy ezek a dokumentumok többé-kevésbé megfelelnek azoknak a kritériumoknak, amelyeket néhány bekezdéssel fentebb írtunk a tulajdonnevek sajátosságairól (az Osiris alapján). Vagyis: e szerződésnevek önálló egységet alkotnak nyelvtanilag és jelentésnyelvtanilag, és egyedítenek, azonosítanak. Összefoglalva azt mondhatjuk, hogy az ilyen típusú fogalmak írásmódja nagyban függ a regisztertől (adott tevékenységhez, témához kötődő nyelvvaltozattól), a helyzettől, a szöveg befogadójától (kiknek írunk, ki a szöveg befogadója).

A nyelvi tanácsadó szolgálathoz érkezett megkeresés olyan összetett, hogy a további (vélemezett) tulajdonnévtípusok írásmódját cikksorozatunk további részeiben járjuk körül. ■

Irodalom

1. AkH. = A magyar helyesírási szabályai 2015. Tizenkettedik kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest.
2. Laczkó Krisztina – Mártonfi Attila 2004. Helyesírás. Osiris Kiadó. Budapest.